

Розділ V. Соціально-психологічні аспекти становлення особистості

УДК: 159.9

С.Ф.Бессмертна

Роль сім'ї у гендерній соціалізації підлітків

Анотація. Стаття присвячена вивченню ролі сім'ї у формуванні гендерних установок щодо рольової поведінки підлітків. Визначено важливість сім'ї як агента соціалізації молоді у несталому суспільстві. Досліджено виявлення суб'єктивних уявлень підлітків щодо розподілу функціональних ролей між членами сім'ї. Констатовано домінування у світогляді дівчат більш егалітарних гендерних установок порівняно із хлопцями. Зроблено висновок про необхідність гармонізації виховних принципів сім'ї та школи у формуванні культури гендерної поведінки.

Ключові слова: сім'я, соціалізація, гендерні установки, підліток, життєві плани, рольова поведінка.

С.Ф.Бессмертная. Роль семьи в гендерной социализации подростков.

Аннотация. Статья посвящена изучению роли семьи в формировании гендерных установок ролевого поведения отрочества. Определена значимость семьи как агента социализации молодежи в нестабильном обществе. Исследованы проявления субъективных представлений подростков о распределении функциональных ролей между членами семьи. Констатировано доминирование в мировоззрении девушек более эгалитарных гендерных установок по сравнению с парнями. Сделан вывод о необходимости гармонизации воспитательных принципов семьи и школы в формировании культуры гендерного поведения.

Ключевые слова: семья, социализация, гендерные установки, подросток, жизненные планы, ролевое поведение.

S.F.Bessmertnaya. The role of the family in the gender socialization of adolescents.

Summary. The article is devoted to the study of the role of the family in the formation of gender attitudes of the role behavior of the adolescents. The importance of the family as an agent of the socialization of youth in an unstable society has been determined. The manifestations of subjective representations of senior pupils about the distribution of functional roles between family members are investigated. The domination in the world outlook of girls of more egalitarian gender attitudes in comparison with young men is ascertained. The conclusion is made about the need to harmonize the educational principles of the family and the school in the formation of a culture of gender behavior.

Key words: family, socialization, gender attitudes, adolescence, life plans, role behavior.

Постановка проблеми. Розвиток егалітарної особистості нового типу передбачає інтегрування гендерного підходу в освітньо-гуманітарний простір, і зокрема – у виміри соціалізації молоді, розширення функцій просвітницької гендерно чутливої програми із розвитку особистості у спеціально створених умовах навчального закладу. Разом з тим, одним із найважливіших соціальних інститутів, які мають вплив на розвиток особистості у процесі її соціалізації, залишається сім'я.

Одним із найголовніших завдань сім'ї є створення умов, необхідних для соціалізації дітей до досягнення ними фізичної та психічної зрілості; сім'я захищає дитину від стресових впливів повсякденного життя, є важливим агентом трансляції культурно-історичного досвіду і виховання особистісних диспозицій. Із урахуванням значущості культурно-виховних установок і батьківських цінностей у соціокультурному розвитку особистості не викликає сумнівів актуальність дослідження ролі сім'ї у формуванні життєвих сценаріїв гендерної поведінки підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу сім'ї на виміри соціалізації особистості у період дорослішання активно обговорюється науковцями [2–4]. «Коріння майже усіх дитячих і дорослих проблем можна знайти у сім'ї», – наголошує Т.В.Сенько [2, с.11]. Науковцями доведено, що підліткам, котрі сприймають свою сім'ю як незбалансовану, властива менша особистісна зрілість та нижчий рівень глобального самоствавлення. Якщо ж родина сприймається як гармонійна, то підлітки виявляють високий рівень самоповаги та позитивне світосприймання [цит. за 4, с.102]. Значна частина досліджень (Н.І.Оліфірович, Т.М.Панкратова, Т.В.Сенько, О.В.Філіппова, А.О.Чорновол-Ткаченко та ін.) спрямована на вивчення образу батьківської родини, зокрема – уявлень дітей переважно шкільного віку про її функціональність та вплив на окремі соціально-психологічні характеристики зростаючої особистості. Цікавими є також напрацювання науковців щодо розвитку у процесі соціалізації гендерних установок молоді (Ю.Є.Альошина, О.І.Болдирева, І.С.Кльоцина, І.Г.Малкіна-Пих, О.О.Халік та ін.). Під гендерними установками розуміють суб'єктивну готовність до типових статевих форм і моделей поведінки, прагнення до виконання ролей, котрі очікуються від індивіда певної статі [1]. Гендерні установки формуються у процесі гендерної соціалізації на підставі потреб у спілкуванні, що задовольняються у сім'ї як малій групі (О.І.Болдирева).

Постановка завдання. З метою перевірки означених теоретичних концептів щодо формування гендерних установок особистості як вектору гендерної соціалізації нами було реалізовано емпіричне дослідження суб'єктивних уявлень підлітків щодо розподілу функціональних ролей між членами сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своєму дослідженні ми виходили з того, що установки щодо розподілу сімейних ролей найчастіше (Ю.Є.Альошина, І.Ю.Борисов, В.Є.Каган, І.С.Кльоцина та ін.) поділяються на *традиційні* (регламентуються усталеними стереотипами патріархальної культури

щодо статевої стратифікації), *егалітарні* (змодельовані на підставі принципу гендерно-рольової збалансованості, рівності у правах) та *невизначені* (характеризуються нечіткістю уявлень щодо рольової поведінки).

Задля окреслення суб'єктивних уявлень підлітків щодо розподілу функціональних ролей між членами сім'ї нами було виконано емпіричне дослідження із використанням методики Ю.Альошиної, Л.Гозман, С.Дубовської «Розподіл ролей в сім'ї». Вибіркову сукупність склали 53 учні 8–9 класів (віком 13–15 років) КЗШ № 64 (м.Кривий Ріг, Україна).

Узагальнені результати психодіагностичного вимірювання представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Уявлення підлітків щодо розподілу ролей у сім'ї

Сімейні ролі	Кількість респондентів (у %)	Хлопці N= 24			Дівчата N= 29		
		Тип установки					
		Т	Е	Н	Т	Е	Н
Виховання дітей		29%	21,6%	49,4%	17%	69%	14%
Матеріальне забезпечення родини		79%	4%	17%	62%	21%	17%
Підтримання емоційного клімату		29%	54%	17%	38%	48%	14%
Організація розваг		33,3%	50%	16,7%	38%	55%	7%
Виконання ролі господаря/ господині		25%	33,3%	41,7%	45%	48%	7%
Сексуальний партнер		45,8%	41,7%	12,5%	38%	59%	3%
Організація сімейної субкультури		25%	58%	17%	31%	55%	14%

Примітки: Т- традиційні установки, Е – егалітарні установки, Н – невизначені установки.

Аналіз результатів дослідження дозволяє констатувати переважну схильність дівчат до егалітарних тенденцій у формуванні сценаріїв сімейного життя, тоді як хлопці виявляють більш диференційовані погляди щодо розподілу ролей у сімейному житті. Співставлення даних свідчить, що хлопці і дівчата виявляють схожі традиційні уявлення щодо матеріального забезпечення родини: більшість дівчат (62%) планують основну роль у матеріальному забезпеченні сім'ї для чоловіка і, водночас, хлопці (79 %) демонструють такі ж погляди; це можна тлумачити як усвідомлювану готовність хлопців до своєї відповідальності за

матеріальне забезпечення родини, а також – визнання дівчатами цього обов'язку хлопців. Егалітарними виявилися погляди підлітків на емоційну сферу родинних стосунків: обов'язки щодо підтримання емоційного клімату в родині, організації розваг та створення сімейної субкультури підлітки у більшості готові розподіляти нарівно. Проте у питанні виховання дитини (49,4%) і виконання ролі господаря (41,7%) хлопці переважно виявляють невизначену позицію; це вказує на те, що вони ще чітко не визначилися щодо власної ролі у вихованні майбутньої дитини та ведення господарства родини. Для дівчат більш характерна тенденція до рівноцінної участі батька і матері у вихованні дитини (69% засвідчили егалітарну позицію) та рівності у закупівлі продуктів, приготуванні їжі, створення затишку у домі (48%).

Аналіз отриманих даних підтвердив, що на сучасному етапі соціокультурного розвитку суспільства стратегії проектування життєвих планів підлітків змінюються у напрямку гендерної збалансованості. Проте означені зміни є нечіткими, нестабільними, що дозволяє констатувати: модернізація соціальних моделей поведінки особистості на етапі дорослішання (підлітковий період вікового розвитку) потребує кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу, підтримки з боку дорослих.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Гендерні установки щодо сімейних ролей означають готовність особистості до певного виду соціальної активності в системі сімейної взаємодії, що є важливим чинником адекватної соціалізації. Провідну роль у формуванні уявлень підлітків щодо розподілу функціональних ролей між членами родини відіграє сім'я, котра надає зразки для наслідування і забезпечує підкріплення адекватних моделей поведінки. Проте однією із вимог ефективного психолого-педагогічного супроводу соціалізації підлітків в контексті гуманізації навчально-виховного процесу є узгодженість (гармонізація) виховних принципів сім'ї та школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми впливу сім'ї на розвиток особистості і передбачає подальші наукові розвідки.

Список використаної літератури

1. Практикум по гендерной психологии / под ред И. С.Клещиной. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 450 с.
2. Сенько Т. В. Психодиагностика и психотерапия семьи. Бельско-Бяла: ADDENDIUM, 2017. – 384 с.
3. Токарева Н. М. Особливості моделювання особистісних конструктів підлітків у сім'ях різного типу. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. Вип. 23. С. 619–630.
4. Халік О. О. Психологічні особливості системи сімейної взаємодії як чинник соціалізації особистості *Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства : монографія / кол. авторів; ред. Н.М.Токаревої*. Кривий Ріг : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. С.83–102.